

Cilt 4 / Sayı 1 / Yaz 2024

Araştırma Makalesi

İstanbul'da Yaşayan Musevilerin Defin ve Matem Süreçlerinin Etnografik Analizi

Mehmet Savaş Kurubacak

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar
Ana Bilim Dalı*

ORCID: 0000-0002-6921-3368

İstanbul70@yandex.com

Kurubacak, Mehmet Savaş. "İstanbul'da Yaşayan Musevilerin Defin ve Matem Süreçlerinin Etnografik Analizi". *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 4.1 (Yaz 2024): 40-59.
DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.2024.44>.

Geliş Tarihi: 30.05.2024 / Kabul Tarihi: 09.06.2024 / Yayımlanma Tarihi: 30.06.2024

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

İstanbul'da Yaşayan Musevilerin Defin ve Matem Süreçlerinin Etnografik Analizi

Mehmet Savaş Kurubacak

Özet

Bu çalışmada, İstanbul'da yaşayan Musevilerin defin ve matem süreçlerinin etnografik analizi yapılmıştır. Çalışmanın kapsamını oluşturan analiz neticesinde elde edilen bulgular, İstanbul'da yaşayan Musevilerin günlük yaşantılarındaki inanışları, matem ritüelleri, mezarlık kültürlerinin belirlenmesi ve bu bağlamda betimlemelerde bulunulması gibi değişkenler çerçevesinde ele alınmış ve söz konusu bulgular olgusal olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, İstanbul'da yaşayan ve söz konusu toplum içerisinde kabul gören Musevilerin beyanları esas olarak kabul edilmiştir. Çalışma, 2021-2023 yılları arasında İstanbul'un Avrupa ve Asya yakalarında yapılmıştır. Ulaşılabilir hedef evren olarak İstanbul'da yaşayan Museviler ve cenaze işlemlerinde görevli kişiler örneklem seçilmiştir. Elde edilen bulgulara ilişkin durumları ve olayları İstanbul'da yaşayan Musevilerin gözünden anlamaya çalışmak için nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Yine aynı kapsamda; ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerin etnografik yansıması sonucu dini söylemler ve dini ritüeller ile ortaya çıkan olgular üzerine inceleme yapıldığından etnografik araştırma/kültür analizi deseninden de faydalanılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmış ve tümevarım veri analizi yapılmıştır.

Bu çalışma neticesinde tabutla gömülme ve rehitsa (yıkama) odasının Müslümanlardan esinlenerek işletilebilir hale getirilmesi gibi net bulgular tespit edilmiştir. Buna ek olarak, mezar taşlarında ve objelerin, ölüm ve ölüm sonrası cenaze işlemlerinde, mezar açılmasında, gömü yönü değişikliğinde farklılıklar ve tüm bu süreçlerde Müslüman görevli çalıştırılması gibi değişiklikler de tespit edilmiştir. Ayrıca 7 Ekim sonrası kısa vadede 5, 10 ve 15 yıl sonrası özellikle İstanbul'a olası Yahudi göçü olması düşünüldüğünde İstanbul'daki Yahudi habitusu başta olmak üzere ahiret inancına bağlı olarak dini ritüellerdeki, mezar taşlarındaki, gömü işlemlerindeki farklılıklar tespit edilebilecektir. Elde edilebilecek dini bulguların kültürel hegemonya kapsamında uzun vadedeki olgularının yansımalarına (siyasi, politik, sosyoekonomik) karşı kültürel etkileşim analizlerine yönelik senaryoların hazırlanması kaçınılmaz zorunluluk olarak görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Tevrat, Yahudi, Tahara, kültürel hegemonya, 7 Ekim.

Abstract

Ethnographic Analysis of Burial and Mourning Processes of Jews Living in Istanbul

In this study, an ethnographic analysis of the burial and mourning processes of Jews living in Istanbul was made. The findings obtained as a result of the analysis that

constitute the scope of the study were discussed within the framework of variables such as determining the beliefs, mourning rituals, cemetery cultures of the Jews living in Istanbul in their daily lives and making descriptions in this context, and these findings were tried to be expressed factually. In this context, the statements of Jews living in Istanbul and accepted by the society in question were accepted as the basis. The study was conducted on the European and Asian sides of Istanbul between 2021 and 2023. As the accessible target population, Jews living in Istanbul and people in charge of funeral services were selected as samples. Qualitative research design was preferred to try to understand the situations and events related to the findings from the eyes of Jews living in Istanbul. Again in the same context; Ethnographic research/cultural analysis pattern was also used since the study was conducted on the phenomena that emerged with religious discourses and religious rituals as a result of the ethnographic reflection of death, belief in the afterlife, mourning, funeral procedures, cemeteries and cultural changes. Semi-structured interview forms were used in face-to-face interviews and inductive data analysis was performed.

As a result of this study, clear findings such as burial with a coffin and making the rehitsu (washing) room operable, inspired by Muslims, were identified. In addition, changes such as differences in gravestones and objects, death and post-mortem funeral procedures, opening of graves, changing the direction of burial, and the employment of Muslim officials in all these processes were also detected. In addition, considering the possible Jewish immigration to Istanbul in the short term after October 7 and 5, 10 and 15 years later, differences in religious rituals, tombstones and burial procedures can be detected depending on the belief in the afterlife, especially the Jewish habitus in Istanbul. It is seen as an inevitable necessity to prepare scenarios for cultural interaction analysis against the reflections of the religious findings that can be obtained in the long term (political, political, socioeconomic) within the scope of cultural hegemony.

Keywords: Torah, Jew, Tahara, Cultural Hegemony, 7 October.

Giriş

Museviliğe, Musevilikte Ölüm ve Mezara Genel Bir Bakış

Musevilik, İbrahim peygamberin monoteist (tek Allah'a iman) inancı ile bezenmiş, günümüze ulaşan ve devam eden bir dindir. İnsan bedeni Musevilerce, Allah'ın insana hayattayken verdiği emanettir. Bu nedenle, Musevilerce en azami değer ve saygı bedene gösterilmelidir.

Musevilikte, ölüm ve sonrası (ahiret) ayrılmaz bir bütün olarak görülmektedir. İstanbul Musevilerinin geleneksel yaşantılarında, bir kişinin vefat anından itibaren yapılacak dini ritüellerin, mezarlık seçimleri dâhil defin ve mateme dair süreçlerin zamanımıza uyarlanarak sistematikleştiğini söyleyebiliriz. Sistematikleşen defin işlemleri hayatın bir parçası olarak gündelik yaşantıda yerini almıştır.

Museviler için bedene saygı duyma, kültürel ritüellerle yansıtılmaktadır (Altıntaş, 2022, s.1). Bu kapsamda, insan bedeni canlılık özelliğini yitirse bile cansız bir bedenın yıkanişı, nakli ve defnedileceği mezarlıklar Museviler için önemlidir.

Musevilik, somutsal/ete bürünmüş kemiklerin yok olacağı, toprağa karışacağı fakat bu karışmanın bir son değil bir başlangıç olup Semavi düzenin varlıktan-varlığa geçişini söylem edinir (Altıntaş, 2022, s.1).

Altıntaş, Hezeikel 32.27'de "yaşayanlar diyarı"ndan bahsettiği gibi zaman zaman aynı yer için "ölüler diyarı" adlandırmasını da kullanmaktadır (2022, s.1). Ölüm geldiğinde insan bedeni toprağa karışır. Allah tarafından ödünç verilen nefes, Allah tarafından bedenden teslim

alınır. Ruhu taşıyan beden dünyada vazifesini tamamlamıştır. Musevilikte, Rabbin öngördüğü şekilde yeniden insanın dirilişi gerçekleştirileceği inancı olması nedeniyle İstanbul'da yaşayan Musevilerce bedene gerekli itina, saygı ve değer verilmektedir (Altıntaş, 2022, s.1).

Musevilikte yas tutma, anma ve cenaze işlemlerinin hem dinsel hem de kültürel çerçevede ele alınması gerekmektedir. Çünkü mezar (gömülme) olgusu dinen mevcutken ölen kişiye vefat sonrası yapılan defin ve matem süreçleri geleneksel bulgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezarlıklar, Musevilerin yaşanmışlarının aynasıdır, kimlik verileridir (Altıntaş, 2022, s.2).

Mezarlıklar herkesi kabul eder. Yolundan sapmışlar bile 1. Krallar 13.22.'de, atalar mezarlığına gömülebilmektedir. Hezekiel 37.11'de kurumuş kemiklerin mezarlardan çıkarılıp İsrail'e geri götürülmesinden bahseder. Bu husus göz önüne alındığında, mücbir sebeplerden dolayı cenaze nakillerinin yapılabileceği söylenebilir. Yaratılış 23.5-6'da "Mevtayı en iyi yere gömmelisin." ifadesinden de anlaşılacağı üzere ölen kimsenin bedeninin gömüleceği yerin önemi vurgulanır. Çölde Sayım 19-18'de mezarlıklarda bulunan eşyaların üzerine su serpiştirilmesinden bahsedilir. Ölmüş kişinin kemiklerine veya mezarına dokunulduğunda bahse konu öğelerin kirleneceğine inanılır. Bundan dolayı da kemiklerin ve mezarların üzerine su serpiştirilerek arındırılması sağlanır. Ölen kimseden geriye kalan her ne varsa, saygı duyulmalı, temiz tutulmalıdır. Bir başka deyişle yaşayan insanların ruh ve beden kirliliklerinden ölünün ritüel de olsa korunmasıdır. Mezarlık ziyaretinde bulunanların arındırılmasına dair ritüellerin de olduğu anlaşılmaktadır. Eyüp 40.13'te ölen kişinin tam olarak gömülmesi (uzuvları ve organları ile) ve bedeninin (yüzü dâhil) kefenlenmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. İstanbul'da yaşayan Musevilerin defin işlemlerinde vefat eden kişinin toprağa gömülmesi, bedeninin eksiksiz, bütün olarak bulunması ve bedeninin kefenlenmesi olgusunu görebilmekteyiz.

Cenaze işlemleri gerek aile yakınları gerekse cenaze işlem görevlileri tarafından dini kurallar çerçevesinde azami özen gösterilerek yürütülür. Hâkimler 8.32 ve 16.31'de ölen kimselerin vefat eden babalarının yanlarına gömülmesinden bahseder. Bu tarz uygulamalar, günümüzde de görülmektedir. Bir diğer inanış da mezarlıklarda gömünün, toprağın veya taş parçasının üstüne oturulmasının sakıncalı olduğu ve uygun olmadığı konusudur. Kutsal metinde günahkârlar için şöyle ifade bulunur: "Günahkârlar; mezarlıklarda ikamet ederler, görünmeyen yerlerde sabahlarlar, domuz eti tüketirler, taslarında haram kesilmiş hayvanların eti bulunur." (Yeşaya 65.4). Burada ifade edilen mezarlıkta ikamet etme konusu bu duruma örnek gösterilebilir.

Yeremya 26.23'te halk mezarlarından bahsedilirken ölümlerin kabirlere çeşitli farklılıklar ile (meşrep, mezhep, takva vb.) konumlandırıldıkları görülmüştür. Hezekiel 32.23'te mezarlıklar *ölüm çukuru* şeklinde tasvir edilmektedir. Tabii ki bu hususta ölen kişilerin imanı ve ibadeti göz önüne alınarak mezarlıkların ölüm çukurlarından biri olduğu gibi cennet bahçelerinden bir köşk olabileceği kanaati de oluşmaktadır. Dikkat çeken başka bir konu da Hezekiel 32.25'te ölüm çukurlarında bulunanların *sünnetsiz* oluşlarıdır. Sünnetsiz olanların utanç halinde bu çukurların dibine gidecek olmaları öbür dünya hayatını tasvir etmemiz açısından önemli bir detaydır. İstanbul'da Musevi mezarlıklarında sünnetsiz gömü yapılmadığı tespit edilmiştir. Yaratılış 37.35'te Yakup'un olduğunu düşündüğü oğlu Yusuf için kahrından üstündeki elbisesinden parça yırtmasından (keria), hayvandan yapılmış kalın kumaşı (çul) beline sararak yas tutmasından bahsedilir. Yakup uzun bir süre yas tutmuştur. Yakup çocuklarının onu avutmaya çalışmasını da kabul etmeyerek matemini şu sözler ile sürdürmüştür: "Yusuf'uma, yas tutarak ahirette (ölüler dünyası) kavuşacağım." Yakup'un ağlayışları ve üzüntüsü günümüzdeki Musevilerin nasıl matem tutmaları gerektiği

konusunda da ışık olmaktadır. Aynı şekilde Yaratılış, Yakup'un Gömülüğü 50.1'de Yusuf'un, babası Yakup'un cesedini ağlayarak öpmesi, mumyalaması ve gömdükten sonra arkasından (yedi) gün yas tutması ele alınmıştır. Yaratılış, Yusuf'un Ölümü 50.26'da da Yusuf'un vefatından sonraki vasiyetinden söz eder. Yusuf, Allah'ın yardımı geldiğinde kemiklerinin Mısır'dan toplanıp götürülmesini ister. Sonrasında Yusuf'un mumyalanıp tabuta konmasından bahsedilir. İstanbul'daki Musevilerin defin esnasında Tahara (yıkama) işlemine izinle girebileceği, yıkama işlemine katılabileceği, yüzünü son kez görebileceği öğrenilmiştir. İstanbul'da yaşayan Musevilerin cenazelerinin hiçbir şekilde mumyalanmadığı vurgulanmıştır. Cenaze nakillerinin şehirlerarası, uluslararası olabileceği fakat bunun İstanbul Hahambaşılığı'ndan izin alınarak ve dini kurallar ile ritüellerin yakınları tarafından gerçekleştirildiği takdirde olabilmektedir.

Musevi gelenek ve göreneklerinin, yaşama dair kuralların oluşmasında kendine has bir yol çizdiği düşünülmektedir. Zaman zaman yaşanan ülkelerin inançlarından ve kültürlerinden de etkilenerken özgün bir hal aldığı da ifade edilebilir. Örneğin mumyalamanın o günün şartlarında yaşanan Mısır ülkesinin yasalarına, kültürüne, tekniğine bağlı kalarak yapıldığı kanaati oluşmaktadır. Fakat genel olarak bakıldığında dinen mumyalamanın kabul görmediği ve günümüze ulaşmadığı da görülmüştür. İstanbul'da yaşayan Musevilerin, yaşayan somut miras çerçevesinde hangi topluluğun içinde bulunurlarsa bulunsunlar bu tarz istisnalar dışında geçmişin teo-etno kültürel yapı taşlarına bağlı kaldıklarını, dinsel kural ve kaideleri sürdürdükleri kanaatine varılmıştır.

Museviliğe ait geleneksel yapılar, semboller, motifler Musevi mezar taşlarında İstanbul'un geçmişine dokunan sitillerden meydana geldiği görülmüştür. Altıntaş (2022), ölüm ve sonrasında zihinsel tasvirini "ebediyet evi", "yaşayanlar hanesi" olarak betimlemiştir (s.2). Kutsal kitap Luka 11.44'te insanoğlunun bastığı topraklarda işareti konmamış mezarların bulunabileceği hatırlatılmıştır. Belirsiz ve kaybolmuş mezarların mahiyetinin unutulmuş insanlar niteliği taşıdığı da vurgulanmıştır. Kutsal metinlerde mezarlıkların fark edilebilecek bir yapıda olmasının, mezarlığın hayat ile ölüm arasındaki geçiş rolünü sergilemesi açısından önem arz ettiği Altıntaş tarafından ifade edilmiştir (s.2). Bu durumda mezarlar yaşam-ölüm dengesinin başka bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu husus; 2. Krallar 13.21'de şöyle geçer: Bir gün İsraililer vefat eden Elişa'yı gömmek isterler. Elişa gömülürken akıncılar gelir. İsraililer korkuyla ve telaşla Elişa'nın bedenini mezarına atıp kaçarken Elişa'nın kemiklerine dokunurlar. Bu olayla birlikte Elişa'nın dirildiğinden bahsedilmektedir. Tek Allah inancında, peygamberin varlığına ve ölümden sonra dirilmeye iman edenlerce kemik ve toprak haline gelmiş bedeninin tekrardan hayat bulması hem bir mucizedir hem de dirilişin örneğidir. Lakin Musevilik haricindeki monoteist dinlerde, ölüm sonrası mekânın bu dünya dışında başka bir yer olduğu düşüncesi de varsayılmaktadır.

İstanbul'da bulunan Musevi mezarlıkları gerek Osmanlı döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde genellikle Musevilerin ikamet ettikleri yerleşkelere yakın yerlerde bulunduğu görülmüştür. Musevi mezarlıkları, her ne kadar yerleşim yerlerine yakın kurulmuş olsa da zamanla şehir yerleşkelerinin genişlemesi ile şehir içinde kalmıştır. İstanbul'daki Musevi mezarlıkları genellikle yüksek tepeliklerdedir (Altıntaş, 2022, s.2). Yeşeya 22'de ve Şevna'ya uyarı 16'da: "Kimin var ki!" der. Rab: "Kendin için yüksekte mezar kayadan ev yaptın. Yüksek mezar ve sağlam sandığın konut mu seni kurtaracak?" şeklinde öğüdü mevcuttur. Rabbin emirlerine uyanların mükâfatlandırılacağı anlaşılmaktadır. Yeşeya 57.2'de iyilerin, doğru yolda olanların mezarlarında rahat uyuyacağı vurgulanır. İyiler için mezarların genişliğinden ve kötüler için de darlığından bahsedilir. Böylelikle, insanların Rabbe bağlılıklarına göre kabirlerindeki durumlarının değiştiği gerçeğine ulaşılabilir. Yaratılış

23.9'da Makpelah mağarasının mezar yeri olarak satın alınma talebi ve buranın mezar yapımından bahsedilir. Makpelah mağarası diğer adıyla "Atababalar mağarası" (çift mezarlar mağarası) İslam dinine sahip olanların söylemi ile İbrahim Cami Güney-Batı Şeria'nın Eski Hebron şehrinin merkezinde bulunmaktadır ("Atababalar", 2022). Görüldüğü üzere Yaratılış 23.9'da seçilen bir yer vardır. Bu seçilen yerin toprağına defin yapıldıktan sonra Allah'ın emanetinin bulunduğu yerin her türlü ihlale karşı işaretlenerek mezar taşının konulması ve saygı gösterilmesi istenmektedir (Altıntaş, 2022, s.2). Yaratılış 35.20'de vefat eden Rahel için Yakup'un işaret taşı koyması işlemi, günümüze kadar varlığını korumuştur. Bu işaretin taş olarak seçilmesindeki etken hem tabiatın zorluklarına karşı dayanıklı oluşu hem de dinin bir tezahürü olarak bilgi ve duyguların nesilden nesile aktarımında bir zaman kapsülü olarak görülmesi düşünülebilir. Altıntaş (2022), etno-teo kültürel çerçevede bu işaret taşlarının imgesel, simgesel, objesel oluşlarıyla geleneksel yazı ve taş sanatı ile zanaatçılıkta da kendine yol bulduğunu belirtmiştir (s.2).

İstanbul'daki Musevi dini ve kültüründeki geleneksel yatay kitabelerin (mezar işaret taşının) zamanla bulunduğu toplumun kültür ve inançlarından etkilenerek dikey kitabe şeklini aldığı görülmüştür. İşaret taşlarındaki süslemeler, motifler ve mimari yapıların vefat eden kişinin yakınları tarafından isteğe bağlı olarak yaptırıldığı Musevi mezarlıklarından sorumlu ve görevlilerince öğrenilmiştir. Bu kapsamda, İstanbul'daki Musevi mezarlıklarında İslam dini ve kültürünü yansıttığı düşünülen sanduka şeklindeki mezar taşlarının kullanıldığı da tespit edilmiştir (Altıntaş, 2022, s.2).

Resim 1. Ortaköy Musevi Mezarlığı Sanduka Mezar Taşı Örnekleri.

Çoğunluğu İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde Yıldız mahallesinde bulunan Ortaköy Musevi Mezarlığında (Resim 1) Osmanlı dönemine ait üzerlerinde İbranice harflerin yazılı olduğu onlarca sanduka şeklinde mezar taşları tespit edilmiştir. Müslüman halkın içerisinde yaşamışlık olunmasından kaynaklı mezar taşlarında şekil ve desen izleri görülmektedir. İlk zamanlar defin işlemleri sırasında gömünün yönünün Kudüs olarak varsayıldığı öğrenilmiş

fakat günümüzde yer sıkıntısından dolayı mezarların yön hususunun ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Sanduka biçimindeki mezar işaret taşlarının Osmanlı/Türk coğrafi bölgelerinde sıklıkla görüldüğü gibi İspanya'daki Musevi mezarlıklarında rastlanıldığını da beyan eden Altıntaş (2022), geleneksel yapı olarak enine yazım olmasına rağmen İspanya'da boyuna kitabelerin bulunduğunu ek bilgi olarak sunmuştur (s.2).

İstanbul'daki Musevilerin geçmiş dönemlerine ait mezar işaret taşları üzerine ölenin adı yazılmaktadır. Bununla birlikte Allah'ın takdirine layık olabilme adına taşların üzerinde dini metinler veya ölen kişinin hayatını nasıl geçirdiğine dair sözlerin bulunduğu yazılar da bulunmaktadır. Museviliğin yazı dili İbranice olup mezar taşları üzerinde Ladino dilinde İbranice ve Latince, Fransızca, Aşkenaz meşrepli (davranış ve huyları aynı özellik gösteren) Almanca ve Türkçe dini metinlerin kazınarak veyahut kabartma şeklinde yazıldığı görülmüştür. Zaman zaman bu mezar yeri işaret taşlarının üzerinde akrostişli ve ruha hitap eden duygusal metinlere de rastlanılmıştır (Altıntaş, 2022, s.2).

Diller ve Peygamberlik 14.1-3'te peygamberlere verilen özellikler ve yetenekler arasında, peygamberlerin bilmediği dillerde konuştuğundan bahsedilir. Peygamberlerin insanların anlamadığı dilde, Allah ile konuşmasından söz edildiği gibi konuşma dilindeki sırların mevcudiyetinden de söz edilir. Aynı zamanda insanların bu türden yetenekleri özellikle ısrarla Allah'tan talep ettikleri de belirtilmektedir. İnsanlar bu şekilde çeşitli sırlara veya armağanlara nail olabileceklerini, zenginleşebileceklerini düşünmüşlerdir. Nihayetinde, Diller ve Peygamberlik 14.14'te bilinmedik lisanlarda duadan bahseder. Bu dua, ruhun duası olup zihinsel ilaveye ihtiyacı da yoktur. Şunu da belirtmek gerekir ki dua ile Allah'ın ayetleri arasında fark olduğu görülmektedir. Ayetler, bilgisayarın açılış şifresi olduğu düşünüldüğünde Allah ile iletişim kapılarının açılmasını sağlamaktadır. Keza samimi ve içten okunan duaların da aynı seviyede öneme haiz olduğu vurgulanır.

2. Tarihler 16.14'te Kral Asa'nın vefatı üzerine *hoş kokulu bitkilerin* bulunduğu bir sedyeye yatırıldığından ve kendisi için *inşa ettirdiği mezara* defnedildiğinden bahsedilir. Bu mezarın, Davut'un şehri Kudüs'te bulunmasının ise atalarına kavuşmanın bir timsali olarak belirtildiği görülmüştür. Musevilerin atalarına sahip çıkmaları ve atalarına bağlılıkları İstanbul'da yaşayan bütün Musevilerin günlük hayatlarının her anında görülmektedir. Mezar işaret taşlarının yanı sıra etno-teo yapı içerisinde sanat ve estetik oyma veyahut kalıp şeklinde kâseciklerin yapıldığı, şayet ölen kişi küçük bir kız veya kadın ise işaret taşlarında kalp biçiminde oymalar veya kabartmalar bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mezar işaret taşlarında oymaların veyahut kabartmaların ölen kimsenin mesleğine göre yapıldığı da görülmüştür. Mesela; berberler için tarak/makas, terziler için mezura/makas, kasaplar için satır/bıçak şeklinde oyma veya kabartmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Ölen kişinin vasiyeti veya ölen kişinin yakınları tarafından dinsel temaları da görmek mümkündür. Kitap, gül, karanfil, lale, ebedi yaşamı temsilen yağ testisi figürü ile Museviliği çağrıştıran altı köşeli yıldız da mezar işaret taşlarına oyulmuş veya kabartma şeklinde mezar taşlarının üzerinde yerini almıştır. Mezar işaret taşlarının günümüz mezar kompleksi (anıtsal yapı çerçevesi) içerisinde yer aldığı da yapılan araştırmada görülmüştür (Altıntaş, 2022, s.2). 2. Krallar 23.17'de kralın seslenişinden bahseder. "Görünen anıt nedir?" diye sorduğunda şehir halkının "Yahuda'dan göç eden Allah'ın temsilcisinin mezarıdır." şeklinde cevabı ile mezarların bir mimari çerçevede yapıldığı kanaati oluşmaktadır.

Mezmurlar 49.17'de ölen kişilerin *ölüler diyarına* giderken maddi bir şeyi götüremeyeceğinden bahsederken mevki, makamı ve zenginliğini de *yaşayanlar diyarında* bırakacağından söz edilir. Öyle olmasına rağmen Musevilerin dinsel ve kültürel

yaşantılarında atalarına verdikleri değerlerden dolayı, geçmişin hatırlanıp sonraki nesillere aktarımı için anıtsal mezarların ve kitabelerin hayatlarında önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir. Yeşeya 14.18'de olduğu gibi İstanbul'daki Musevi mezarlıklarında görülen mezar taşlarının yüksekliklerinin 3 metreyi bulması, oyma işçilikli gösterişli motiflerle bezenmiş olması bu taşların dünyadaki güçlerini temsil ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda, Altıntaş (2022)'a göre Batı/Hıristiyan inanç ve kültürü etkileşimiyle dikey mezar işaret taşlarının üzerlerine kişinin porselen üzerine işlenmiş fotoğrafının konulduğu da tespit edilmiştir. Fotoğraflar, ölen kişinin yakınlarının istek ve arzuları doğrultusunda seçilmekte, teknik imkânlar dâhilinde yapıştırma veya kabartma olabilmektedir. Musevilik dinini ve kültürünü temsil ettiği düşünülen sütun, sütun başlıkları, kemer, kilit taşı, obje ve figürlerin de mezar kompleksine oyma veya kabartma işçilik noktasında zenginlik kattığı görülmüştür (s.2).

Araştırmanın Sınırları

İstanbul'daki Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerinin etnografik analizinin yapıldığı bu çalışmada, dini gelenek ve anlayışların ritüellere dönüşmüş hallerini İstanbul'daki Musevi mezarlıklarını inceleyerek var ise başka ülkelerde yaşayan Musevilerden farklı olan taraflarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada daha da özelden;

- İstanbul'a yerleşen Musevilerin kısa tarihine bakış,
- İstanbul'daki Musevilerin ölüm, ahiret anlayışları, matem, cenaze işlemlerindeki süreçlerin irdelenmesi,
- İstanbul'daki Musevi mezarlıklarının tespiti, önemi, mezar taşlarına yüklenen anlamların araştırılması,
- İstanbul'da defin işlemi gerçekleştirilen Musevilerin dini gelenekleri ve uymaları gereken kuralların incelenmesi ele alınmıştır.

Akbıyık (2016) kültür analizinin, antropolojik geleneğin aynası olduğunu bununla beraber kültürel öğelerin (değer, norm, toplumsal yapı, toplumsal ve bireysel davranışlar, söylemler, habitus vb.) tanımları ve analizi üzerinde çalıştığını ifade etmektedir. Kültür analizini yapan kişi, elde ettiği kültürel öğeleri değerlendirir ve yorumlar. Kültürel öğeler, klasik ölçüm sistemleri ile ölçülemediği gibi ölçülebilmesi için de doğası gereği o kültürün içinde yaşanmalı ve hissedilebilmelidir. Önemli diğer husus ise çalışılan grubun algılarıdır. Elde edilen bulgular onların diliyle sunulmalıdır" (s.1).

Araştırmanın Yöntemi

İstanbul'da yaşayan Musevilerin defin ve matem süreçlerinin etnografik analizinde, araştırmaya konu olan sorulara cevap bulabilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; nitel veri toplama yöntemlerini (gözlem, görüşme ve doküman analizi vb.) kullanarak daha önce bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmesi olarak tanımlanmaktadır (Aktr. Baltacı, 2019, s.369). Araştırmada, kartopu örnekleme çeşidi uygulanmıştır. Kartopu örnekleme çeşidi; kişiden kişiye, kişiden de durumlara ulaşarak farklı olguları açıklayabilme (Baltacı, 2018, s.246) tekniği olarak açıklanabilir. İstanbul'da yaşayan Museviler içinden belirli kişilerle görüşme yapılmış, bu kişilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda da başka kaynak kişiye ulaşılarak ölüm ve ahiret inancı, matem ve cenaze işlemleri, mezarlıklar ve kültürel değişimler gibi konularda etnografik analiz yapılarak genele ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle tümevarım yöntemi uygulanmış olup kültür analizi (etnografik araştırma) yöntemi kullanılmıştır. Belirtilen yöntem çerçevesinde yapılan çalışmada İstanbul'da yaşayan Musevilerin ölüm ve ahiret

inancı, matem süreci, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerinin etnografik analizi yapılmıştır. İstanbul'da yaşayan Musevi habitusunun maddi ve manevi kültürel miraslarını ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Araştırmayı diğer çalışmalardan ayıran en belirgin farkın sahada doğal bir biçimde elde edilen verileri içermesi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda doğrudan veri toplamaya gidilmiştir. Elde edilen olguların anlam analizi derin bir biçimde yapılmıştır. İstanbul'da yaşayan Musevilerin habitusu kapsamında; ölüm, ahiret inancı, matem süreci, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimleri sonucunda ortaya çıkan problemlerin hangi gerekçelere dayanarak oluştuğu da araştırma kapsamına alınmıştır. İstanbul'daki Musevilerin görüşleri ve beyanları esas alınmıştır.

Veri toplama araçları olarak yüz yüze görüşmeler yapılmış, bu görüşme esnasındaki diyaloglar kayıt altına alınmış ve gözlemlerde bulunulmuştur. Katılım pozitif yönde, samimi ve güven verici şekilde gerçekleştirilmiştir. Bulguların elde edilmesine yönelik hazırlanan soruların dışında ek sorularla da bilgi edinilmiştir. Soru sorulurken herhangi bir sıraya bağlı kalınmamıştır. Bu bağlamda esnek nitelikte sorular hazırlanmıştır. İstanbul'da yaşayan Musevilerden ve ilgili kişilerden spesifik veriler toplanılmıştır. Bu nedenle yarı yapılandırılmış görüşme türü seçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme hem yapılandırılmış hem yapılandırılmamış görüşmeleri birleştiren nitel bir araştırma yöntemidir. Bu görüşmede araştırmacı, katılımcı ile sohbeti yönlendirmek için önceden belirlenmiş konu ile ilgili soruları belirler. Katılımcının yanıtlarına göre esnek ve takip sorularını da hazırda bulundurur. Yarı yapılandırılmış görüşme, konuşmaya dayalı, keşfedici bir yaklaşıma imkân veren, ilgi alanlarını derinlemesine incelemeye olanak sağlayan, incelikli bilgileri yakalamaya olanak tanıyan nitel bir araştırma yöntemidir (Salomao, 2023, s.1). Görüşme yapılan kişilerin bilgi yetersizliği hissettiği bazı konularda geri çekilme tavrı gözlemlenmiştir.

İstanbul'daki Musevi mezarlıklarına girişler ve bu mezarlıklardaki fotoğraf çekimleri için Türkiye Hahambaşılığı Genel Sekreterliği ile yazışmalarda bulunulmuştur. Ziyaretler ve görüşmeler tarafların üzerinde mutabakata vardığı günlerde yapılmıştır. Her bir katılımcı yapılan çalışma hakkında bilgilendirilmiştir. Aktarımlarda görüşme yapılan kişilerin onayı alınmış ve beyanları esas kabul edilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmanın kapsamı; İstanbul'da bulunan Türkiye (İstanbul) Hahambaşılığı Genel Sekreterliği, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Müdürlüğü, Türk Yahudi Topluluğu ile Hasköy Musevi, Ortaköy Musevi, Arnavutköy Musevi Aşkenaz, Arnavutköy Musevi Sefarad, Şişli İtalyan Musevi, Nakkaştepe Musevi ve Acıbadem Musevi mezarlıkları yetkilileri çalışanları ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra örneklem evrenine daha da özeldir bu bölgede yaşayan Musevilerden cenaze defin işlemleri ile uğraşan kişiler de dâhil edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

İstanbul'da yaşayan Musevilerin habitusu kapsamında; ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişim problemlerinin taranmasına yönelik araştırması çerçevesinde; İstanbul'da yaşayan Musevilerin doğal ortamlarındaki inanışları, matem ritüelleri, mezarlık kültürleri hakkında gözlem yapmak, yapılan gözlem ve röportajlar neticesinde elde edilen bilgileri olgusal olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Erdim (2019), Musevilerin yoğunlukta yaşadığı İstanbul'daki çok kültürlü soyut kültürel kimliğe değinirken bakiye kalan maddi (somut) kültürel dokunun korunması ile yaşanmışlıklara sahip çıkılmasına değinmiş olup toplumsal kaynaşmanın öneminden bahsetmektedir (s.102).

"Musevilerin, Türkiye'deki entegrasyonu babında "modernleşmenin" özgünlüğü, kendi dinlerinin haricinde bulunan topraklarındaki Yahudileri entegrasyondan daha ziyade, tam tersine, bulunulan toplumdan kültürel ve politik itişe sürüklediği savı kuvvetlenmiştir. Bu kapsamda; Batı'yı, uygarlığın beşiği ve en üst seviyesi olarak kabul eden Alliance'ın ideolojisi, Yahudi toplumlarının azınlıkta olduğu topraklarda güçlenmiştir (Rodrigue, 1997'den akt. Üstündağlı, 2014, s.357).

Üstündağlı'nın çıkarımına göre, toplum içinde ayrıştırmacılığın kültürel kırılmalara sebep olabileceği öngörülmüştür. Siyasi politika değişimleri, Türk toplumunun kendi bünyesinde etkileşimlere yol açabileceği gibi İstanbul'da Musevi cemaatlerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Dolayısıyla modernleşme aşamalarında kültürel entegrasyonun etkili bir unsur olduğu düşünülmektedir. Üstündağlı (2014), Musevi cemaatlerinin devlet politikaları ile paralellik gösterdiğini, aynı zamanda da kendine has özgün teo-etno kültürel yapısı ile uluslararası ilişkilerde ve modernleşmede itici bir kuvvet olabileceğinin altını çizmiştir (s.357).

Tüm yukarıda bahsedilen hususların bizleri getirdiği noktayı Altaras şu şekilde özetlemektedir; çeşitli göçler neticesinde Türkiye topraklarında Musevilerin bir kısmı yerleşik düzene geçmiş, geleneklerini korumaya, dinlerini yaşamaya çalışmışlardır. Özellikle İstanbul'da maddi izler bırakmışlardır. Bu izlerin en büyük çıktısı ise İstanbul'da Musevi mezarlıklarıdır. Halen İstanbul'da çok az sayıda Musevi yaşamaktadır. Günümüzde İstanbul'da yaşamlarını sürdürmeye çalışan Musevi cemaatlerinin atalarının mezarlarına sahip çıkmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu kapsamda; Altaras'ın somutsal bir çalışması olan Türkiye'deki Yahudi Mezarlıkları projesi 61,022 adet Yahudi mezar taşını tespit etmesiyle başlamıştır. 1988-1990 arasında Tel Aviv Üniversitesi'nde olan Prof. Minna Rozen Türkiye'nin her yerinde Yahudi mezarlarını ziyaret edip taşları fotoğraflamıştır (2020, Para.1). Altaras, "Mezarlık Arşivleri'nin Tel Aviv Üniversitesi Goldenstein-Goren Diaspora Araştırma Merkezinin Türkiye ve Balkan Yahudiliği Belgeleme Projesini (Jewishturkstones, 2021, Para.1) başlatacak olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

İstanbul'da Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerinin etnografik analizi çalışmasının yapılmasında iki önemli sebep vardır: Birincisi teo-etno-kültürel bir yapıya sahip Musevi toplumunun İstanbul'daki kodlarını bilimsel olarak tespit etmektir. Etnografik analizin detaylı yapılabilmesi açısından bu kodların açılımını ortaya koymak için yerinde araştırma yapılmıştır. İkincisi ise yukarıda belirtildiği üzere Altaras'ın (2020) 2021 yılında başlatılan proje kapsamında Tel Aviv Üniversitesinin Türkiye'deki 61.022 adet Yahudi mezar taşını belgeleme çalışmalarına başlaması üzerine Türkiye'deki üniversitelerde de bu alanda araştırma yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda da İstanbul'da Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerinin etnografik analizine ait somut bulgu temin etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Para.1). Elbette ki konuyla ilgili gazete, dergi, akademik çalışmalar vb. alanlarda kurumsal veya kişisel araştırmalar yapılmaktadır. Fakat bunların yeterli olduğunu söylemek oldukça güçtür.

Birinci sebebe dayalı olarak İstanbul'da Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları ve kültürel değişimlerinin etnografik analizinin somut ve soyut kültürel bakiyesinin mercek altına alınması daha önce yapılmış birçok çalışmaya kaynak olacağı düşünülmüştür. İstanbul'da yaşayan Musevilerin habitusu kapsamında yapılan araştırma ayrıntılarının bir sonraki çalışmalara ışık tutacağı ön görülmüştür. Kapadokya Üniversitesinin bu etnografik araştırmalarının (kültürel çalışmalarının) diğer kurum, kuruluş ve araştırmacılara öncülük ederek katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bulgular

Çalışmadan elde edilen temel bulgularla, İstanbul'da İstanbul'a özgü yaşayan bir Musevi cemaatinin var olduğu ifade edilebilir. Musevi cemaatlerinin yerleşik düzene olumlu bakmadığı fakat İstanbul'da yaşamaya veya yaşatmaya çalıştıkları bir dinlerinin olduğu görülmüştür.

İstanbul'da yaşayan Musevilerin defin ve matem süreçlerinin etnografik analizi çalışmasında elde edilen somut veriler (bulgular) soyut bir bakış açısıyla zenginleştirilmiştir.

İstanbul'da Musevilik dininin gereklerini yaşamaya çalışırken Türkiye'deki sosyoekonomik, dinsel ve kültürel etkileşim sonucunda dini uygulamaların icrasına yönelik problemlerin çıktığı tespit edilmiştir. Elde edilen tespitler, dini ritüellerin geleneksel uygulamalardaki bazı anlayışları etkilediğini de göstermiştir. Bunların başında; İstanbul'da yaşayan Musevi vatandaşın ölümü halinde tabutla gömülmesi, defin yapılan yerdeki mezar yönlerinin zamanında Kudüs'e bakarken şimdiki zamanda boş olan yere gömü işleminin gerçekleştirilmesi gelmektedir.

İstanbul'da yaşayan Musevilerin habitusu kapsamında; çeşitli cemaatlere mensup Musevilerin ölüm, defin, matem süreci, mezarlık kültürü anlayışlarının mezar taşlarına yansıdığı da görülmüştür. İstanbul'da Musevi mezarlıklarındaki simgelerin, sembollerin, anıtların, taşların, defin işlemleri sırasındaki ritüellerin tarihi ve cemaat ilişkileri geçmişleri düşünüldüğünde değişime uğradığı ifade edilebilir. Buradaki değişim de bu çalışmanın başlangıç noktası olarak ifade edilebilecek somut bir kanıttır denilebilir.

Araştırma neticesinde İstanbul'daki Musevilerin;

- Din merkezli görüşlere sahip olmaları ve cemaat liderlerinin otorite olarak kabul görmeleri,

Siliki ile yüz yüze görüşme yapılmış ve din merkezli görüşlere sahip olup olmadıklarına yönelik sorular sorulmuştur, bu sorular ve cevapları doğrudan aşağıdaki şekilde aktarılmıştır.

– İstanbul'daki Musevi mezarlıkları hakkında bilgi verebilir misiniz?

– Siliki: Avrupa yakasında; Ulus Sefarad Arnavutköy Musevi Mezarlığı, Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığı, Hasköy Musevi Mezarlığı, Kilyos Musevi Mezarlığı, Capitol Musevi Mezarlığı, Neve Şalom Sefarad Sinagogları Vakfına; Ortaköy Musevi Mezarlığı, Etz-Ahayim Sinagogu Vakfına; Şişli İtalyan Musevi Mezarlığı, İtalyan Musevi cemaatine bağlıdır. İstanbul'un Anadolu yakasında; Acıbadem Musevi Mezarlığı, Kadıköy Hemdat İsrail Sinagogu Vakfınca, Nakkaştepe Musevi Mezarlığı, Kuzguncuk cemaatine (Bet Yaakov Sinagogu) bağlı olarak hizmet vermektedir. Hasköy, Kilyos, Ulus Sefarad Arnavutköy Musevi mezarlıkları Neve Şalom Sefarad Sinagogları Vakfına bağlı olmasına rağmen Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığının bir bölümü de Aşkenaz cemaatine bağlıdır. Aslında Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığı tamamen Aşkenaz mezarlığıdır. Fakat zamanında Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığında bazı problemler yaşanmış, gömü yerleri açılmamış.

Ulus Sefarad Arnavutköy Musevi cemaati olarak Aşkenaz Musevi cemaatinden yer istedik. Bölüm bölüm bize yer verdiler. Mesela 300 mezarlık, 500 mezarlık yer gösterip bizlere verdiler. Çünkü Aşkenaz cemaati çok azınlıkta olduğu için ileriye dönük karar aldık. Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığının yönetimi Sefarad cemaati tarafından yapılmaktadır. Çalışanların maaşları da Sefarad cemaati tarafından karşılanmaktadır. Yani Neve Şalom

Sefarad Sinagog Vakfı tarafından yürütülmektedir. Vakıf adına cenaze işlemleri (Hevra Kadişa) hizmetini yürütmekteyim (2022, Para.1-3, Kay.1).

– İstanbul'daki Musevi mezarlıklarının bağlı olduğu cemaatler hakkında bilgi verebilir misiniz?

– Siliki: Cemaatler kendi bünyesindedir. Ortaköy mesela kendi bünyesinde bir cemaattir. İtalyan kendi bünyesinde bir cemaattir. Kendi yerlerini kendileri denetlerler. Kendileri organize ederler. Mesela Nakkaştepe Kuzguncuğundur. Kadıköy ile ortak bölümleri vardır. Ama geneli Kuzguncuğundur. Kuzguncuğun kendine ait bir yönetimi var, kendine ait bir çalışma şekli var. Kendine ait elemanları var. Onlarla orayı denetlerler (2022, Para.2-3, Kay.1).

İstanbul'da Ulus Sefarad Arnavutköy Musevi Mezarlığı, Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığı, Hasköy Musevi Mezarlığı, Ortaköy Musevi Mezarlığı, Nakkaştepe Musevi Mezarlığı, Acıbadem Musevi Mezarlığı, İtalyan Musevi Mezarlığı tespit edilmiştir. Ayrıca yeni açılan Kilyos ve Capitol Musevi mezarlıklarının da Musevi vatandaşlara hizmet verdiği öğrenilmiştir. Araştırma çalışmaları bu mezarlıklar üzerinden yapıldığında İstanbul'da yaşayan Musevilerin din merkezli görüş ve yapıya sahip olarak yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Resim 2. Ortaköy Musevi Mezarlığı. Rav Katz Mezarı. (Şalom.com.tr).

İstanbul'da bilinen ve bilinmeyen birçok dini liderin mezarı bulunmaktadır. Bunlardan biri de Ortaköy Musevi Mezarlığında bulunan Haham ve Kabalist Rav Naftali Katz Akohen. Polonyalı Yahudi din bilgininin mezarıdır (1645-1719) (Resim 2).

Resim 3. Kamondo Anıt Mezarı. Hasköy.

– İstanbul’daki Abraham Salomon Kamondo Anıt Mezarlığı hakkında bilgi verebilir misiniz?

–Siliki: Osmanlı dönemi içerisinde, Edirne’den gelip de yerleşenler oldu. Ölümler oldu. Dolayısıyla mezarlık ihtiyacı oldu. Vefat edenler şimdiki Hasköy’e defnedildiler. Sonrasında Hasköy mezarlığından yol geçti. İkinci köprü yolu geçmesi sebebiyle kamulaştırmaya gidildi. Aradan yol geçti. Hasköy Musevi Mezarlığı iki bölüme ayrıldı. İkinci kısımdaki eski bölümde hemen hemen mezar yapıları kalmadı. Sadece Kamondo Mezarlığı dediğimiz bir mezarlık kaldı. Küçük bir alan olarak varlığını sürdürmeye devam ediyor” (2022, Para.5, Kay.1) (Resim 3).

Abraham Salomon Kamondo, Kırım savaşını finanse eden, Osmanlı Hazinesine borç verdiği iddia edilen Osmanlı bankerdir. Anıt mezarın boyu 10,5, eni 9, yüksekliği de 5 metre kadardır.

- Cemaat liderlerinin akli, din ile yapılandırılmaları,

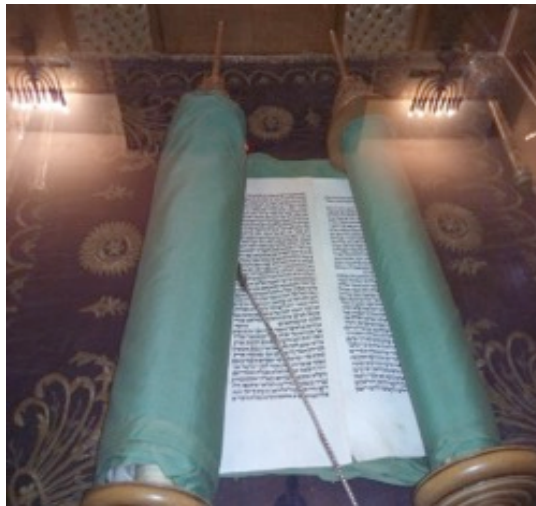
İstanbul, Türkiye Hahambaşılığının merkezidir. İstanbul aynı zamanda dini hizmetlerin ve danışmanlıkların yapıldığı yerdir.

Allavici ile cep mobil iletişim aracılığıyla görüşme yapılmış ve akli, din ile yapılandırılmalarına yönelik sorular sorulmuştur, bu soru ve cevap doğrudan aşağıdaki şekilde aktarılmıştır.

– İstanbul’da yaşayan Musevilerin dini eğitimleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

– Allavici: “Dini eğitim olarak yaz aylarında adada ve kış aylarında Şişli, Kurtuluş semtlerinde eğitim alıyorduk. Musevi cemaati olarak bizim de Kur’an kursuna benzeyen çalışmalarımız var. Bu çalışmalarda Musevi dini ile ilgili bilgiler a’dan z’ye öğrencilere verilir ve okunacak dualar da öğretilir. İstanbul’da Musevilerin dini sistemi farklıdır. Dua mantalitesindedir. İlk önce günlük rutin dualar yapılır. Şabat (cumartesi) çok kıymetli olduğu için cuma akşamından duası yapılır. Dini bayramların duaları arkasından Tevrat öğrenimi şeklinde bir dini eğitim alınır” (2022, para.1, Sesk.1).

- Cemaatlerde Allah’ın varlığının “bilgi” olduğu (Allah vardır ve gerçektir) inancının ağırlık kazandığı,
- Tevrat/Tora merkezli duaları (Resim 4, 5) yaşamın bir parçası olarak gördükleri,

Resim 4. 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Sergi Salonu. Tora/Tevrat.

Resim 5: Ulus Aşkenaz Musevi Mezarlığı. Kadiş Duası.

KADIŞ

"Sizi bu din üzerine yaratan
Bu din üzerine yargılayan
Ve bu din üzerine öldüren
Ve de hepinizin sayısını bilen
Sizi gelecekte diriltecek
Bu din üzerine ayağa kaldıracak
Gelecek öbür hayata götürecektir olan Allah'a hamd olsun
Rabbimiz Adonay
Ölüleri dirilten sen kutsalsın. Sana hamd olsun."
(Çev. Gurbanov 82, 2022, Sesk.1).

- İslam dininden, Türk kültür ve geleneklerinden kısmen etkilendikleri (Örneğin; İstanbul'daki Müslümanlara ait gasilhanelerden esinlenerek Rehitsa (ölü yıkama odalarını) yapmaları),
Ulus Sefarad Aşkenaz Musevi Mezarlığı Rehitsa odasında hazır halde topraklama yapılmış tabut örneği tespit edilmiştir (Resim 6).

Resim 6. Rehitsa Binası İçi.

İstanbul'da yıkama, kefenleme yapılan faal tek Rehitsa (yıkama) binası Ulus Sefarad Musevi Mezarlığındadır. İstanbul ilinde diğer Musevi mezarlıklarında Rehitsa (yıkama) bölümü yoktur. Eski dönemlerde Rehitsa (yıkama) bölümü olanlar varsa bile günümüzde kullanım dışıdır.

Resim 7. Rehitsa Binası ve İçi.

Ulus Sefarad Arnavutköy Musevi Mezarlığının Rehitsa odasında 6 adet seyyar soğuk hava deposu, 1 adet elektrikli şofben, 1 adet çamaşır makinesi, 1 adet kalorifer peteği, 1 adet havalandırma aspiratörü, 1 adet mutfak evyesi, çift kapaklı malzeme dolabı, tezgâh altı dolaplar, 2 adet mermer ölü yıkama taşı, 2 adet yıkama hortum tertibatı, 1 adet klima, 6 adet özel ahşap yer döşemesi, zemin üstü banyo kaydırmaz yoluğu, su gider zemin olukları, 1 adet 3 metrelik 4 tekerlekli tabut taşıma için kullanılan el arabası, 1 adet büyük boy çöp kutusu bulunmaktadır. Tabut bulundurma ve topraklama odası olarak da kullanılmaktadır.

Topraklama yapılabilmesi için, tabutların üzerlerine konulabilmesine yönelik özel yapılmış 2 adet demir ayak mevcuttur (Resim 7).

- İstanbul'da yaşayan Musevilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne olan aidiyet duygularının oluşu,

Resim 8. Acıbadem Musevi Mezarlığı. Şehitlik Köşesi.

Yüzyıllar öncesinden Anadolu'ya gelen Musevilerin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık mücadelesinde vatan olarak gördükleri topraklar için verdikleri şehitler adına oluşturulan anı köşesi tespit edilmiştir (Resim 8).

Resim 9. Acıbadem Musevi Mezarlığı. Kırık Başlı Mezar taşı Sütunu.

Acıbadem Musevi Mezarlığındaki şehitlik köşesinde bulunan kırık başlı mezar taşı sütunu gençliğinin baharında vatani için ölen Musevileri temsil etmektedir (Resim 9).

- Geleneksel ritüellerden ve dini kurallardan uzaklaştığı,
En belirgin olanı ise İstanbul'daki Musevilerin gömü işlemleri tabut ile yapılmaktadır. İstisnai durumlar halinde (din adamlarının isteği üzerine) kefenle gömüldüğü öğrenilmiştir.
– Sosyokültürel ilişkiler kapsamında İstanbul'da yaşayan Museviler diğer din ve kültürlerden nasıl etkilenmektedir?

– Allevici: Museviler gittikleri topluluklara ayak uydurmayı her zaman sevdi. Hiçbir zaman çok kapalı kalmadılar. Museviler bulunduğu ülkenin dini ritüellerini zaman geçtikçe, karşılıklı saygı çerçevesinde benimsemişlerdir. Biz, İstanbul Musevilerinde de Türk dini örf ve adetlerinin motiflerini görebilirsiniz. “Gasilhane” kelimesinin zaten sizden (Müslümanlardan) geçmiş olduğuna eminim. Türklükten mi? İslam’dan mı geliyor? Bilmiyorum. Musevilerde ölü yıkama olayı belki İslam’dan geliyor belki Osmanlı’dan geliyor, bilmiyorum. Bahsettiğimiz bütün dünyadaki örf ve adetlerden bahsediyoruz. Tevrat ve Yahudilikten bahsetmiyoruz. Tevrat ve Yahudilik tektir. Bizde mezhep yoktur. Mesela Aşkenaz Alman ile Avrupa Yahudilerinin bazı örf ve adetleri farklıdır. İzmir’deki yaşayan Musevilerin örfü farklıdır, İspanya’daki yaşayan Musevi’nin örfü farklıdır. Osmanlı zamanında da farklıydı. Bu farklılıklar çoktur. Fakat Musevilikte mezhep farklılıkları yoktur. Kesinlikle Musevilikte mezhep farklılıkları yoktur. Biz, Musevilerde sadece ve sadece toplulukların gelenek farklılıkları vardır. Sünni gibi Alevi gibi böyle bir şey yok. Tek Tevrat vardır. Tek Musevi vardır. Musevilikte her şey tektir. Bizde mezhep yoktur. Bu konuyu karıştırmamak gerekir.

Musevilikte gelenek ve göreneklere göre farklılık vardır. Musevi, Musevi’dir. Bütün dünyada bir tane Musevi vardır, o da tek Musevi’dir. Amerika’daki Musevi ile Endonezya’daki Musevi, Fas’taki Musevi bütün okuduğu Tevrat bütün dualar birebir aynıdır. Hiçbir şey değişmez. Mesela Faslı Musevi bir kızla evlensem hiçbir konuda dinsel olarak sıkıntı çekmem. Çünkü birebir aynıdır. Yemek kültürümüz farklı olabilir. Dansları, eğlenceleri, Şabat’ı (Cumartesi) bile farklı yaşayabiliriz. Etkinliklerimizde farklılık olabilir. Ama tek Musevi olmayı değiştirmez” (Allevici, 2022, Para.10, Kay.2).

- Ölüm, ahiret inancı, defin, matem ve cenaze işlemleri gibi konuların gençler tarafından ihmal edildiği,

– İstanbul’da yaşayan Musevilerin nüfusuna paralel Musevi gençlerin ölüm, ahiret inancı, defin matem ve cenaze işlemleri kapsamındaki tutum ve davranışları hakkında ne söyleyebilirsiniz?

– Allevici: “Musevi gençlerimizin göçleri iki şekilde olmaya başladı. 2000’li yıllardan sonra Musevi cemaatinin özellikle İstanbul’da ve İzmir’de yaşayan gençliği ileri derecede asimile olmaya başladı. Eskiden benim gençliğim sırasında, Musevilerin Müslüman bir kızla ya da erkekle evlenmesi düşünülemezdi. Böyle bir durumda ailenin tepkisi çok sert olurdu. Hatta evden atılmasına giden cezalar vardı. 2000’lerden sonra artık hiçbir şekilde problem olarak görülmemeye başlandı. İsteyen herkes, bir Musevi kızla ya da bir Müslüman erkekle evlenebilmektedir. Musevi cemaatimiz korkunç şekilde asimile oldu. Türkiye’de İstanbul’da 16.000 adet Musevi vatandaşı yaşamaktadır. Bugün Musevilerin sayısının 14.000’e düştüğüne inanıyorum. 14.000 Musevi’nin asimile olduğu düşünülürse karısının ya da kocasının Müslüman oluşu ya da başka bir dinden olan çocukları yaklaşık 15-23 yaşlarındadır. Hibrit olan bu gençlik dini eğitim almıyorlar. Dini eğitim almadıkları için Musevi kültürlerini, eski Musevi yaşantısını devam ettirmek gibi bir düşünceleri yok... Musevi cemaatimiz de sistematik olarak azalmaktadır. Çünkü eski yaşadığımız güzel gelenekler ve görenekler eskisi gibi kalmadı. Sosyal ve dış toplum, şu an Musevi gençliğimizin üzerinde çok büyük psikolojik baskı uygulamaktadır. Çok ağır sosyal medya baskısı var. Museviler artık çok içine kapanık değil, 1990’lardaki 1980’lerdeki gibi cemaat olarak kapalılığı yok. Musevi bir erkeğin veya bir kızın şu an dış toplumdan çok fazla kız arkadaşı ve erkek arkadaşı var. Çok fazla aktivite var. Bu yüzden Musevi inancına sahip insanlarımızda dini, gelenek, görenek ve kültür bakımından yapısal bozulmalar olmaktadır. Cumartesi gününde Şabat’ını kutlayacağına veya Yahudi tarihi, İsrail tarihi, İbrani tarihi alacağına çıkıp kız arkadaşını alıp piyanoya gidiyor, basketeye gidiyor, spora gidiyor, raftinge gidiyor ya da arkadaşları ile Akmerkez’e gezmeye gidiyor.

Sosyal aktivitesini normal bir insan şekilde yaşıyor. Artık idealimizdeki, düşüncelerimizdeki Musevilik diye bir şey kalmadı (Alleveci, 2022, Para.5-7, Kay.2).

Musevi gençlerin, İstanbul'daki Musevi mezarlıklarında defin işlemlerinde (mezar açma, tabutu indirme, gömme) görev almayışlarından ve mezarlık bakım/tutumlarında sorumluluk almadıklarından dolayı bu görevlerin Müslüman Türkler tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

İstanbul'daki ekonomik yaşamın zorluğu, İstanbul'un sürekli göç alışması Musevi gençlerin gelecek kaygısını arttırdığı ve küresel etkileşimlerle de (teknolojik gelişmeler, iletişim hızlanması, hazza yönelmelerin artması, kültürel ve bilgi alışverişinin görsel zeminde çok kısa sürede verilmesi vs.) Musevilik dinin gerektirdiği günlük ritüellerden ve dini yaşam tarzlarından uzaklaştıkları kanaati oluşmuştur. 7 Ekim sonrasında İstanbul'da yaşayan Musevi gençlerin üzerlerinde oluşabilecek kaygıların daha da artacağı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda 7 Ekim sonrası İstanbul'a geri dönüşlerin yoğunluğunun araştırılması ve olası etkilerinin değerlendirmesi ayrıca araştırma konusu olarak görülmektedir.

- İstanbul'da yaşayan Musevilerin mezarlıkları üzerine resmi ve özel etnografik incelemelerin detaylı yapılmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Çıkar mücadeleleri, uluslararası anlamda karşı karşıya kalılabilecek bir olgudur. Gelişmiş ve silah sanayisinde güçlü ülkeler, uluslararası ilişkiler kapsamında millî ülke yönetimlerini ve sosyokültürel hegemonyalarını başta siyasi, ekonomi, ileri teknoloji (yazılım, yapay zekâ vb.), enerji, su kaynakları ve iletişim (medya) kanalları aracılığıyla uyguladıkları algı yöntemleriyle manipüle ederek gerçekleştirebilirler. Geniş kapsamda üretilen teorilerin, toplumdaki farklı kültürleri ayırmaştırmasıyla bulunulan ülkeyi veya ili kaosa sürükleyebileceği göz ardı edilmemelidir.

Hangi şartlarda olursa olsun İstanbul'a göçe maruz bırakılan Yahudilerin, yerleşik düzene geçici de olsa geçebileceği düşünülürken kültürlerini ve sosyoekonomik düzeylerini de taşıdıkları görülebilecektir. Bu nedenle İstanbul'a 7 Ekim sonrası göçe maruz kalan Yahudilerin entegrasyonun olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmasının millî devlet politikası kapsamında gerekli olduğu düşünülmektedir. İstanbul Musevilerinin yaşamışlıklarının son aşamasında karşılaşılan olgu, mezarlıklardır. Mezarlıklar kimlik niteliğindedir. İstanbul'da yaşayan her Türk Musevi vatandaşı tarihlerini, dinlerini, kültürlerini ve birikimsel düşüncelerini az ya da çok yarınlarına işaret taşları (mezar taşları) ile taşımaktadırlar. İstanbul'da yaşayan Musevilerin defin ve matem süreçlerinin etnografik analizi sonucu elde edilen bulgu ve olgular ışığında teolojinin millî politika çerçevesindeki önemi ortaya çıkmaktadır. İstanbul ilinde yaşayan Musevilerin dinini, yaşayan kültürünü bilmek, farkındalık açısından çoğunluğu Müslüman olan İstanbul için zenginliktir. Zamanın ne getireceği ne götüreceği bilinmediğinden 7 Ekim'den sonra İstanbul'a göçe maruz kalan Yahudilerin toplumla etkileşimlerine yönelik, kültürel iş birliği ve koordinasyon ajansının oluşturulması tavsiye edilmektedir. Türk Musevilerinin dini ve kültürel olgularının Türk kimliği çatısı altındaki işlevsellikleriyle gerek İstanbul'un gerekse Türkiye'nin dünyada uygar toplumlara öncülük edeceği değerlendirilmektedir. Devlet liderlerinin "öteki, Yahudi, yabancı, Siyonist, antisemitizm vb." söylemleri yerine Türk Musevilerinin, İstanbul Musevileri başlıklarında kavramsal aidiyetlerinin kazanım olarak görülmesine çalışılmalıdır. Sonuçta Sami adı Nuh'un oğlu Sam'dan gelmektedir. İbrahim peygamber ile oğulları İsmail ve İshak peygamberler Sami dillerini konuşurken, tek Allah inancı olan dil ve dinlere karşı anlamındaki antisemitizm kelimesinin özellikle İshak soyundan gelen Yahudilere atfedilmesi (Yahudilerce sahiplenilmesi) ayrıca düşündürücü bir bulgudur. Sami/Semitik tabiri

günümüzde daha çok İbrani ve Arapları tanımlamakta kullanılır (Sami Dilleri, 2024, s.1). Öyle ki “Yahudiler imparatorluk dönemindeki gibi gayrimüslim sınıflamasında yer alan unsurlar içeriğinde değil, ulus-devlet modelinin bir gereği olan vatandaşlık kapsamı içerisinde temsil edilmişlerdir”. “Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, milletin karakteridir” (1921, M. K. Atatürk S.D.), (Atam, 2024, s.16-17). Musevi dini ve kültürünün Türk toplumuna tanıtılması ve bilinçlendirilmesi zaruri bir gerekliliktir. Karakteri yüksek olan bir milletin kültürel zemin kaymasının fevkalade durumlar haricinde zor olduğu düşünülür. Tarihe uygarca eserler bırakan Türk toplumunun kültürel zenginlikleri ile geleceğin dünyasında yer almadaki fırsatları göz ardı edilmemelidir.

İstanbul’daki Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları (mezar taşları) ile kültürleri; iç ve dış kesimlerine olgusal iki mesaj vermektedir.

İç bünyelerine biz aileyiz, bütünüz, geçmişimizi unutmamalıyız, geleceğimizi geçmişimize göre planlamalı ve yaşamalıyız. Unutmamak, unutulmamak yegâne ideallerimizdir. Yaşayan ata taşlarımız sembollerimizle, süslemelerimizle, yapıları ile buradadır. Dış bünyelerine buradayız, geçmiş göç yollarımızı ve bırakılan somut bakiyelerini hatırdan çıkarmamalıyız.

İstanbul’daki Musevilerin ölüm, ahiret inancı, matem, cenaze işlemleri, mezarlıkları (mezar taşları) ile kültürlerine yönelik Musevi olmayan kesimlere olgusal ve bulgusal mesajı ise biz yaşayan Musevilik dini ve kültürüne sahip topluluk olarak varlığımızı her türlü şartlara, koşullara ve zamanın gerekliliklerine karşı İstanbul halkının içerisinde sürdürmeye devam etmekteyiz/ettireceğiz. Müslüman bir toplumun içerisindeki kültürel etkileşimlerden korunma çabalarımız var. Fakat ilerleyen teknoloji ile küresel iletişimin mekânları yakınlaştırdığı, zamanı ise hızlandırdığı konumlarda genç nesillerimizin anlayışlarında, tutum ve davranışlarında Musevilik dininden ve kültüründen uzaklaştığı endişesinin bir sorun olarak belirdiği dile getirilmektedir.

Nihayetinde İstanbul’da ikametgâhları bulunan Musevi vatandaşların yüzyıllar öncesinde çeşitli nedenlerle göçe maruz kalmaları ile başlayan yaşamları İstanbul ve Türkiye için mutlak kültürel çalışmaların gelişmesini ve geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Allavici, İ.Yakar. “Ahala”. WhatsApp. (2022).
- Allavici, İ.Yakar. “Hanukiya”. WhatsApp. (2022).
- Allavici, İ.Yakar. “İstanbul Musevilerinin Tarihine Bakış”. WhatsApp. Ses Kaydı 1. (2022).
- Allavici, İ.Yakar. “İstanbul Musevilerinin Tarihine Bakış”. WhatsApp. Ses Kaydı 2. (2022).
- Allavici, İ.Yakar. “Türkiye Yahudilerinde Matem, Yas, Gelenek, Görenek, Mezarlık ve Ahiret İnancı”. WhatsApp. Ses Kaydı 1 (Ekim 2022).
- Allavici, İ.Yakar. “Kohen, Levi, İsrail Oğulları (12 kabile)”. WhatsApp. Ses Kaydı 2 (2022).
- Altıntaş, Yusuf. “Türkiye Yahudi mezarlıkları arşivi açıldı”. avlaremos.com. (2020).
- Altıntaş, Yusuf. “Yahudilikte Ahiret Anlayışı”. Hahambaşı Genel Sekreterliği. hbgensekreter@musevicemaati.com. (2022).
- Altıntaş, Yusuf. “Musevi İnancında Mezarlıkların Yeri”. Hahambaşı Genel Sekreterliği. hbgensekreter@musevicemaati.com. (2022).
- Altıntaş, Yusuf. “Musevilikte Ölüm ve Ölüm Ötesi Anlayışı”. Hahambaşı Genel Sekreterliği. hbgensekreter@musevicemaati.com. (2022).
- Akbıyık, Cenk. “Kültür Analizi ve Olgu Bilimi”. Slideplayer. (2016).
- Aşkenaz Musevi Mezarlığı. “Hevra Kadişa”. Çev. Gurbanov. Whatsapp Ses Kaydı (2022).
- Atababalar. Wikipedia. (2022).

- Atam. "Atatürk'ün Söylem Demeçleri". atam.gov.tr. (2024).
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bülent Ecevit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7-1 (2018) 231-274.
- Baltacı Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?" *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5-2. (2019) 368-388.
- Erdim, Ümit. "İstanbul'daki Musevi Okulları ve Koruma Sorunları, Ortaköy Etmahayim Sinagogu Musevi Mektebi Örneği". İstanbul Kültür Üniversitesi. YÖK Tez Merkezi. (2019).
- İncil-Tevrat-Zebur. Erişim Adresi: <https://incil.info/> (2022).
- Jewishturkstones. "Mezarlık arşivleri". *Tel Aviv Üniversitesi Goldstein-Goren Diaspora Araştırma Merkezi*. (2021).
- Kadiş. "Kadiş Duası". istihbarat.club/kadis. (2022).
- Sami Dilleri. "Sami_dilleri". Wikipedia.org. (2024).
- Salomao, Angelica. "Nitel Araştırmalarda Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler". mindthegraph.com (2023).
- Siliki, Natan. "Hevra Kadişa İşlemleri, Ölüm, İstanbul'da Mezarlıklar". Röportaj/Kayıt. 1. İstanbul Sefarad Arnavutköy Musevi Mezarlığı. İstanbul. (2022).
- Siliki, Natan. "Hevra Kadişa İşlemleri, Ölüm, İstanbul'da Mezarlıklar". Röportaj/Kayıt. 2. İstanbul Sefarad Arnavutköy Musevi Mezarlığı. İstanbul. (2022).
- Tevrat-Zebur-İncil." Bible". (2024).
- Üstündağlı, Elif. "Çoğul Modernlikler: Musevi Tüketicilerin Ritüel Tüketimleri". *Doktora Tezi. Ege Üniversitesi*. YÖK Tez Merkezi. (2014).